

РУСКЕ БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ БЕЗ ИЗРАЖЕНОГ ВРШИОЦА РАДЊЕ И МОГУЋЕ АЛТЕРНАТИВЕ У СРПСКОМ ПРЕВОДУ

Сажетак: Предикат безличних реченица у руском језику може бити изражен на разне начине: безличним глаголом у трећем лицу јединине, средњим родом прошлог времена или кратког трпног глаголског придева, предикативом, одричним глаголским облицима *нет, не было, не будет*, одричним заменицама са префиксом *не-* или инфинитивом. Уколико постоји, вршилац радње се у руским безличним реченицама најчешће изражава дативом именске речи, али се често може изоставити ([Ему] *Можно было сделать вдох и проморгаться*). У српском језику такође постоје безличне реченице, али је, у поређењу са руским, њихова разноврсност и употреба далеко мања. Предмет овог истраживања јесу руске безличне реченице без израженог вршиоца радње и могуће алтернативе које се у српском језику користе у случајевима када је употреба безличних реченица у српском језику неуобичајена или немогућа. Резултати истраживања требало би да потврде претпоставку да су најчешће алтернативе у српском језику двочлане субјекатско-предикатске реченице (*Могоа је да удахне и зажмури накратко*). Примењен је метод конфронтационе анализе ради тачнијег успостављања односа између два словенска језика и уочавања важних разлика на синхроном плану. Истраживана грађа ексцерпирана је из „Текста“ – првог реалистичког романа Дмитрија Глуховског, тренутно једног од најчитанијих писаца у Русији. На српски језик је „Текст“ превела Бојана Станковић.

Кључне речи: безлична реченица; логички субјекат; граматички субјекат; руски језик; српски језик.

0. Безличне реченице у руском језику. Подела безличних реченица

У руској лингвистичкој литератури безличне реченице се одређују као једночлане реченице у којима је главни реченични члан изражен обликом безличног глагола или предикативом:

„Безличными называются такие односоставные предложения, в которых главный член в форме безличного глагола (а также в безлично употребленной форме личного глагола) или в форме предикативного наречия выражает проявление процессов или состояний, которые либо вообще не зависят от активного деятеля, либо исходят от субъекта (активного деятеля или носителя состояния), обозначающего формой косвенного падежа имени“ (GRJ, 1960: 12).

У *Граматичи руског језика* се руске безличне реченице деле на пет основних група:

„В зависимости от того, чем выражен главный член безличного предложения, все безличные предложения делятся на пять больших групп: 1) безличные предложения, главный член которых выражен безличным глаголом; 2) безличные предложения, главный член которых выражен личным глаголом в безличном значении; 3) безличные предложения, главный член которых выражен предикативным наречием; 4) безличные предложения, главный член которых выражен кратким страдательным причастием в форме среднего рода; 5) безличные предложения, главный член которых выражен отрицательным словом или структурной основой которых являются конструкции, выражающие отрицание“ (GRJ, 1960: 13).

У *Граматичи* Радмила Маројевића дат је детаљнији преглед основних типова безличних реченица у руском језику: критеријум за њихову класификацију је, свакако, морфолошка реализација главног реченичног члана, тј. предиката. Да се подсетимо:

„Bezlične rečenice (безличные предложения) su jednočlane rečenice bez subjekta. Njihov predikat može biti:

a) глагол у безличном облику (треће лице једнине у садашњем или будућем времену, средњи род једнине у прошлом времену): *Рассветает. Уже рассвело. Стало рассветать.*

b) кратки трпни глаголски pridev у безличном облику (средњи род једнине): *Ещё ничего не сделано.*

c) безлични предикатив (prilog-predikativ i imenica-predikativ): *Уже поздно. Пора уходить.*

d) одрични облици глагола *быть* — *нет, не было, не будет* (odrične bezlične rečenice): *У меня нет (не было, не будет) времени.*

e) одричне заменичке речи са префиксом *не-* (tipa *некого* i *некогда*): *Мне некогда. Некого спросить.*

f) infinitiv: *Нам скоро ехать.*

Infinitiv može doći: a) као саставни део предиката са глаголом у безличном облику; b) као допуна предикату са кратким трпним глаголским pridevom; c) са предикативом; d) са одричним заменичким recima са префиксом *не*“ (Marojević, 1994: 303-304).

У *Синтакси савременога српског језика* (Piper i sar., 2005) наводи се да и у српском језику постоји више структурних типова безличних реченица, али се може приметити да је разноврсност начина морфолошке реализације предиката као и логичког субјекта у значајној мери мања у односу на руски језик.

О разлици која постоји између руских и српских безличних реченица Маројевић пише:

„Bezlične rečenice postoje i u srpskom jeziku, ali je u srpskom u predikatu obavezna upotreba glagola u bezličnom obliku (treće lice jednine glagola sa punim značenjem ili pomoćnog glagola): *Sviće. Osvetljeno je. Hladno je. Nema se kud. Treba putovati.* I u ruskom jeziku u svim navedenim tipovima bezličnih rečenica nekad se upotrebljavao bezlični glagolski oblik, ali se u istorijskom razvoju ruskog jezika izgubio pomoćni glagol što je dovelo do stvaranja drugačijih tipova rečenica sa obeležjem bezličnosti“ (Marojević, 1994: 304).

1. Вршилац радње у руским безличним реченицама

Граматицка основа руских безличних реченица подразумева присуство само главног реченичног члана, предиката, који може бити глаголски или именски. Такве реченице су прости једночлане, непроширене. Вршилац радње не постоји у структури ових безличних реченица:

Нет времени. (Нема се времена.)

Проширене руске безличне реченице у својој структури могу имати вршиоца радње. Вршилац радње се најчешће изражава обликом именске речи у косом падежу (датов, генитив, акузатив, инструментал):

У меня *нет* времени. (Ја немам времена.)

Вршилац радње може бити присутан у структури руске безличне реченице, али формално неискан, тј. изостављен. У таквим случајевима вршилац радње васпоставља се на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације:

Пойдем в театр? – (**У меня**) *нет* времени.
(Идемо у позориште? – Немам времена.)

2. Безличне реченице без вршиоца радње.

Основни облици руских безличних реченица које у својој структури немају вршиоца радње могу бити у прошлом, садашњем или будућем времену. Категорија времена изражава се одговарајућим обликом предиката који може бити глаголски или именски. Најчешћи српски еквиваленти ових руских реченица јесу такође безличне реченице.

Као посебна врста руских безличних реченица без субјекатског детерминатора свакако се могу издвојити руске егзистенцијалне реченице са глаголом *нет* о чему је писала Вељковић:

„Руске егзистенцијалне реченице са глаголом *нет*⁴ имају, према *Руској граматици*, следећи апстрактни синтаксички образац: *Нет* N2 (*Нет времени*) [РГ2 2005: 336]. Ово је предикативна основа прости одричних егзистенцијалних реченица, тј. егзистенцијалних реченица које нису проширене било каквим детерминаторима. Овакве егзистенцијалне реченице су прости, безличне, дакле бесубјекатске, самим тим једночлане реченице, састоје се од предиката израженог глаголом нулте конјугације *нет* и граматичког објекта који је исказан генитивом. Српски еквивалент за руски глагол *нет* у одричној егзистенцијалној реченици најчешће је облик глагола *немати*. [...] И егзистенцијалне реченице са обликом *нет* могу бити проширене субјекатским, објекатским или адвербијалним детерминатором. У зависности од врсте детерминатора имаћемо локативне, посесивне реченице или неки други (под)тип егзистенцијалних реченица“ (Вељковић, 2013: 397-398).

2.1. Глаголски предикат

Глаголи у безличном значењу могу бити употребљени и у посебним синтагмама или изразима као што је „у меня болит (сосет, щемит) под ложечкой“ за који се у *Руско-српском речнику* предлаже превод „зло ми је у желуцу“ (РСР, 1998: 331). У анализираној грађи посведочен је пример реченице са безлично употребљеним глаголом у прошлом времену без вршиоца радње, док је српски преводни еквивалент потпуна двочлана реченица:

Пустьёе кишкí урчáли, под лóжечкой *сосáло*. (Т1, 1)
 Prazna creva su krčala, želudac *se grčio*. (Т2, с11)

Предикат руске безличне реченице може бити глаголски, изражен безличним обликом полукопулативног глагола и инфинитивом:

[...] естá такáя осóбая тóчка, кудá *слéдует смотре́ть* сотру́дникам во вре́мя разгово́ра. (Т1, 1)
 [...] postoji posebna tačka u koju *treba gledati* službenika za vreme razgovora. (Т2, с7)

У наведеном примеру у српској безличној реченици предикат је такође изражен безличним глаголом и инфинитивом: *треба гледати*.

Уколико се ради о безличној реченици којом се изражава и уопштавање, вршилац радње се не васпоставља јер није у питању конкретно лице. У примеру који следи у руској безличној реченици предикат је глаголски и састоји се од два инфинитива. У српском преводу налазимо инфинитив и објекат изражен глаголском именицом. Уколико би се у реченицама на основу контекста васпоставили облици *приходилось* односно *требало је*, обе реченице остале би безличне:

Бы́ли ве́щи, кото́рые приходи́лось жрать – ра́ди тогó, чтóбы верну́ться. Чтóбы сно́ва стать норма́льным. Как? *Доучива́ться пойти́*. (Т1, 1)
 Bilo je stvari koje je trebalo progutati da bi se vratio. Da bi ponovo postao normalan. *Završiti školovanje*. (Т2, с16)

2.2. Именски предикат

Предикат руске безличне реченице може бити именски, изражен безличним обликом копулативног глагола *быть* и предикативом као у следећим примерима:

Бы́ло я́рко, как в де́тстве. (Т1, 1)
 Bilo je živo kao u detinjstvu. (Т2, с6)

Бы́ло непрогя́дно. (Т1, 1)
 Bilo je neprozračno. (Т2, с15)

В кúхне бы́ло хо́лодно. (Т1, 1)
 U kuhinji je bilo hladno. (Т2, с19)

Реченице на српском језику такође су безличне.

Предикатив може имати допуну у инфинитиву:

[...] и тут *можно было посмотреть* им на лица. (T1, 1)

[...] i tu im je bilo moguće pogledati lica. (T2, c9)

И у српском преводу употребљена је безлична реченица.

Водки *нужно было купить*. (T1, 1)

Trebalo je kupiti votku. (T2, c20)

В долг на зоне попадать было нельзя, там вся жизнь была только в дебет. (T1, 1)

U zatvoru nije bilo moguće upasti u dugove, tamo je čitav život bio samo na crtu. (T2, c10)

Допуна предикативу може, осим инфинитива, бити и прилог:

Так что, как только она – в слёзы, Илья сразу отбой давал. *Нельзя было иначе*. (T1, 1)

Tako je, čim ona zaplače, Ija odmah davao signal za prekidanje. *Drugačije nije bilo moguće*. (T2, c12)

3. Безличне реченице са исказаним вршиоцем радње

Руске безличне реченице могу бити проширене субјекатским детерминатором који може бити формално изражен или неизражен. Уколико је вршилац радње у руској безличној реченици изражен, српски преводни еквивалент је веома често двочлана реченица, субјекатско-предикатска, која може бити потпуна или непотпуна.

У *Руској граматици* наглашава се лексичко-семантичка ограниченост употребе глагола у функцији предиката безличних реченица, а основна граматичка карактеристика ове врсте реченица дата је на следећи начин:

„Предложения типа *Запрещается шуметь; Намечается провести эксперимент; Требуется повременить; Случается опоздать; Хочется уехать; Остается промолчать; Не мешает отдохнуть; Тянет искупаться; Претит угодничать* (структурная схема Vf_{3s} Inf) в возможностях своего построения ограничены лексико-семантически со стороны формы 3 л. ед. ч. глагола“ (RG, 2005: 268).

Даље се у *Граматици* наводе глаголи и устаљени глаголски спојеви који се могу користити уместо наведених облика.

О самој субјекатској детерминацији у овом типу безличних реченица у *Руској граматици* наводи се да је високофреквентна осим када је реч о афоризмама:

„Субъектная детерминация нехарактерна только для предложений — афоризмов, утверждений общей истины, общего положения: *Быть истинным учителем — это ничего общего не имеет с дидактикой* (журн.). В других случаях субъектные детерминанты высокочастотны. Они несут значения субъектов разнообразных состояний; в зависимости от семантики глагола в форме 3 л. и, следовательно, от характера обозначаемых состояний субъектные детерминанты могут замещать-

ся или не замещаться один другим или другими распространяющими членами“ (RG, 2005: 268).

У анализираној грађи посведочен је пример руске безличне реченице са вршиоцем радње исказаним властитом именицом у дативу; у српском преводу вршилац радње је у номинативу и граматички је субјекат потпуне двочлане реченице:

Ильё хотело́сь трóгать её, трóгать всё подряд, глáдить. (T1, 1)

Ија је жеleo да је dodирује, да dodирује sve redom, да pomилује. (T2, c11)

Дакле, уколико се у руској безличној реченици налази вршилац радње, односно логички субјекат који је изражен обликом датива, таквој реченици у српском преводу најчешће одговара двочлана, лична реченица. Вршилац радње може бити изражен и личном заменицом у дативу. Погледајмо пример ексцерпирани из анализираног корпуса:

Мóжно **мне** ещё телефóн на секúнду? (T1, 1)

Могу ли [**ја**] *dobiti* telefon još samo на секунд? (T2, c5)

Руска безлична реченица је у садашњем времену. Предикат је у руској безличној реченици прост именски, исказан је предикативом *можно*, а датив личне заменице за прво лице *мне* у функцији је граматичког индиректног објекта и представља логички субјекат у реченици.

У српском преводу наилазимо на личну, двочлану, непотпуну реченицу са глаголским предикатом *могу добити*, тако да је на основу самог предиката, тачније: модалног глагола који је у првом лицу једнине презента могуће поставити вршиоца радње, тј. граматички субјекат *ја*.

Безличне реченице са логичким субјектима у дативу се и у руском и у српском језику могу искористити уколико се ради о изражавању здравственог стања као у следећем примеру:

С сёрдцем **ей** плóхо стáло. (T1, 1)

Pozlilo **joj** је zbog srca. (T2, c18)

У наведеној руској безличној реченици вршилац радње је изражен дативом личне заменице за треће лице док је предикат именски и изражен је полукопулативним глаголом у прошлом времену средњег рода и предикативом. У српској реченици логички субјекат такође је исказан личном заменицом у дативу, али је предикат глаголски и исказан је безличним обликом глагола у перфекту.

Постоје у руском језику и безличне реченице са индиректним граматичким објектом који је изражен обликом генитива без предлога. Најчешће се ради о реченицама са предикативом у функцији именског предиката:

[...] среди́ други́х обалдévших иногорóдных егó, **приéзжего** из зóны, тут б́ыло не так замéтно. (T1, 1)

[...] među ostalim otupelim licima iz drugih gradova **on, kao neko ko је doшаo s robije, nije bio** posebno upadljiv. (T2, c8)

Као што се може видети из наведеног примера, српски еквивалент је потпуна двочлана лична реченица са именским предикатом. Дакле, руски индиректни објекат безличне реченице постаје у српском језику граматички субјекат.

Генитив с предлогом у такође може бити један од начина за морфолошку реализацију логичког субјекта у руским безличним реченицама. Овакав начин изражавања вршиоца радње карактеристичан је за руске одричне посесивне реченице првог типа, односно, за посесивне реченице које у садашњем времену имају предикат исказан глаголом нулте конјугације *нет*. У српском језику су еквиваленти ових руских реченица најчешће реченице са предикатом израженим одговарајућим обликом глагола *имати*. У истраживаном корпусу посведочен је пример безличне одричне посесивне реченице у прошлом времену:

Илья растерянно оглянулся: ключа́ от до́ма у него́ не́ было. (Т1, 1)

Иља се zbunjeno osvrnuo osvrnuo: [on] nije imao ključ od stana. (Т2, с17)

У наведеном примеру руска безлична реченица садржи глаголски предикат који је изражен безличним одричним обликом прошлог времена глагола *быть*; у српском преводу реченица је двочлана, субјекатско-предикатска, непотпуна, тачније: са изостављеним граматичким субјектом, а предикат је глаголски и изражен је одговарајућим личним одричним обликом глагола *имати*.

Вршилац радње руске безличне реченице може бити изражен дативом, а у функцији предиката може се наћи инфинитив глагола, као у примеру који наводимо:

И сколько́ ему́ тепе́рь стоя́ть тут? (Т1, 1)

I kolikó će [on] sada stajati ovde? (Т2, с17)

У српском преводу употребљена је непотпуна двочлана субјекатско-предикатска реченица са изостављеним граматичким субјектом који се може поставити на основу личног глаголског облика у функцији предиката.

У посебну врсту руских безличних реченица могу се издвојити реченице са вршиоцем радње исказаним инструменталом. О овој појави читамо и у *Руској граматици* Р. Маројевића:

„Особым типом безличных предложений в русском языке являются предложения, означающие воздействие стихийных сил или какого-либо внешнего по отношению к человеку фактора. Существительное, называющее этот фактор, имеет форму творительного падежа“ (Маројевић, 2001: 127).

У *Тексту* Глуховског посведочен је следећи пример:

Ему́ навстрéчу конвeйeром вынимáло из недр москóвских людéй [...]. (Т1, 1)

U susret *su* mu *se* pokretnim stepenicama iz moskovskih nedara *izvlačili* ljudi [...]. (Т2, с9)

На српски језик ова руска безлична реченица преведена је пасивном двочланом реченицом; руски директни објекат у акузативу *людей* трансформиран је у граматички субјекат изражен номинативом множине: *људи*. Вршилац

радње у руској реченици изражен је именицом у инструменталу чији је еквивалент у српском језику синтагма у функцији индиректног објекта са нијансом значења адвербијала за начин и место.

Навешћемо пример употребе још једног инструментала у функцији индиректног објекта уз разлику која се појављује у преводу:

[...] с неба тут *сыпало холодной солью*, секло щеки. (Т1, 1)
 [...] овде је с неба *sipila hladna so*, šibala је образе. (Т2, с12)

У српском језику реченица је лична, тј. двочлана, потпуна, а граматички субјекат у номинативу је српски еквивалент руском индиректном објекту у инструменталу.

4. Безличне реченице са неисказаним вршиоцем радње

Посебну пажњу требало би посветити руским безличним реченицама које у својој структури имају вршиоца радње, али вршилац радње у самој реченици није формално исказан:

– Откуда возвращаетесь?
 [Ему] *Врать или правду говорить?* Не будут же они проверять. (Т1, 1)
 „Odakle se vraćate?“
 Da li *da [on] laže* или *da kaže* истину? Ма неће proveravati. (Т2, с6)

У оваквим случајевима у обавези смо да логички субјекат васпоставимо на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације; у наведеном примеру вршилац радње у руској безличној реченици изражен је дативом личне заменице мушког рода за треће лице – *ему*, док је предикат безличне реченице глаголски, исказан инфинитивима у напоредном раставном односу. Преводац је ово такође уочио и руску безличну реченицу на српски језик превео личном двочланом реченицом са изостављеним граматичким субјектом *он* који се васпоставља на основу самог облика глагола у функцији предиката: (*да*) *лаже*, (*да*) *каже*.

О чињеници да овакви случајеви нису реткост сведочи и следећи пример из истраживаног корпуса:

Илья врёде бы знал: ничегó он ему не сдéлает. Прóсто [Илье] *нужно* сейчáс ему *дать, позволитъ почувствовать* власть. (Т1, 1)
 Ија као да је знао: ништа му неће урадити. Једноставно [Ија] *treba da gaпусти, da mu dopusti* да осети власт. (Т2, с7)

Разлика која се уочава у односу на претходно наведени пример је врста предиката која је употребљена у српском преводу. Ипак, вршиоца радње могуће је васпоставити на основу ширег контекста.

4.1. Глаголски предикат исказан обликом прошлог времена

Руске безличне реченице са неисказаним вршиоцем радње могу бити и у прошлом времену:

[Ему] *Очень захотелось* этих щей. (Т1, 1)

[On se] *Veoma se zaželeo* tog šćija. (Т2, c11)

До дома от стáнции реши́л пройт́и нога́ми. Ну́жно бы́ло всё́ это́ в пе́рвый раз нога́ми пройт́и. [Ему] *Хотелось*. Да и быстре́й полу́чится, чем маршру́тку жда́ть. (Т1, 1)

Odlučio je da od stanice do kuće ide peške. Bilo je neophodno da prvi put kroz sve prođe peške. *Želeo je [on]*. A I biće brže nego da čeka minibus. (Т2, c12)

У наведеним примерима вршилац радње васпостављен је на основу ширег контекста и исказан је дативом личне заменице за треће лице док је предикат прост глаголски у безличном облику прошлог времена. Српске реченице су личне, субјекатско-предикатске, али непотпуне, тј. са изостављеним граматичким субјектом који се може васпоставити на основу предиката.

Осим безличним облицима *хотелось* и *захотелось*, предикат руских безличних реченица може се исказати и прошлим временом других глагола, али може бити и сложен глаголски предикат (*приходилось / пришлось + inf.*) о чему сведоче примери из грађе:

Когда [ему] *приходи́лось* в колони́и *терпéть* – думал об это́м подьезде, об это́м домофо́не. (Т1, 1)

Kada je trebalo da [on] istrpi na robiji, razmišljao je o ovom ulazu, o ovom interfonu. (Т2, c16)

Это́ не са́мое ещѐ тако́е, к чему́ там [ему] *привыка́ть* *пришлось*. (Т1, 1)

Ali to nije sve na šta *je [on] tamo morao da se navikne*. (Т2, c10)

Предикат руске безличне реченице у другом наведеном примеру изражен је обликом средњег рода прошлог времена, дакле, безличним обликом глагола *прийтись* и инфинитивом. Логички субјекат је изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста и изражава дативом личне заменице мушког рода за треће лице: *ему*. У српском преводу употребљена реченица је двочлана, лична, са изостављеним граматичким субјектом *он* и сложеним глаголским предикатом: *је морао да се навикне*.

Осим безличног облика прошлог времена у руској безличној реченици може се употребити и облик кондиционала (*пришлось бы*) који би такође имао допуну у инфинитиву:

Замети́ла Ильи́о: [им] *пришлось бы встрéтиться* у мусорных ба́ков. (Т1, 1)

Primetila je Ilju: *trebalo je da se [oni] sretnu* kod kontejnera. (Т2, c16)

У наведеном примеру се вршилац радње у руској безличној реченици васпоставља на основу ширег контекста и исказује се дативом личне заменице *они*. У српском језику је васпостављена лична заменица *они* у номинативу.

Иако се у већем броју примера у српском преводу налазе двочлане субјекатско-предикатске, често непотпуне, реченице, требало би имати у виду и чињеницу да се у одређеним случајевима и у српском језику могу употребити безличне реченице као преводни еквиваленти руских безличних реченица. Разлика која је присутна огледа се у следећем: вршилац радње у руским безличним реченицама је често изостављен док је у српским безличним реченицама у оваквим ситуацијама индиректни објекат у дативу најчешће формално исказан:

Илья́ мотну́л голово́й. Кури́ть во́здуха [ему] не хватало́. (Т1, 1)

Иља је одмахнуо главом. *Zafalilo mu je vazduha* за пушење. (Т2, с18)

[Ему] *Ostalos'ь* на кúхне *posmotrét'ь*. Ёсли и на кúхне нет, тогда́ вообше́ нигде́ нет. (Т1, 1)

Ostalo mu je da pogleda у кухињу. Ако је у кухињи нема, онда је заиста нема нигде. (Т2, с19)

Руска безлична реченица са неисказаним вршиоцем радње може бити преведена на српски језик такође безличном реченицом са логичким субјектом у акузативу:

[Его] *Lomilo* внизú животá, [ему] бýло стýдно за это́, и [у него] не́ было сил останóвиться. (Т1, 1)

Lomilo ga je ispod stomaka, bilo ga je sramota zbog toga, i nije imao snage da se zaustavi. (Т2, с1)

От Батарéи перебежал́ улицу – и вот уже́ началó Депóвской. [Его] *Zaщemilo*. (Т1, 1)

Od Batarejne је pretrчао ulicu i eto, već је početak Depovske. *Steglo ga je*. (Т2, с16)

У наведеним примерима и у руском и у српском језику директни објекат је у акузативу с том разликом што је у руском неизражен и потребно га је васпоставити на основу ширег контекста.

Вршилац радње у руском језику може се изразити и генитивом с предлогом у не само у одричним посесивним реченицама првог типа. Овакав субјекатски детерминатор такође може бити изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације:

С сигарéтами тогда́ же [у него] *началось*. (Т1, 1)

Tada je [on] počeo i sa cigaretama. (Т2, с13)

У руској безличној реченици предикат је прост глаголски и изражен је обликом средњег рода прошлог времена, док је српска реченица непотпуна двочлана са предикатом у 3. лицу јединине перфекта.

4.2. Именски предикат исказан предикативом

У прошлом времену руске безличне реченице такође могу имати предикат изражен спојем предикатива и инфинитива уз граматички додатак у виду безличног облика помоћног глагола у прошлом времену.

[Ему] *Можно было сделать вдох и проморгаться.* (T1, 1)

Mogao je [on] da udahne i zažmuri nakratko. (T2, c8)

У наведеном примеру у руској безличној реченици предикат је сложен, именски, исказан предикативом, обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола и облицима инфинитива у саставном односу. Вршилац радње је изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста и гласи *ему*, односно: био би изражен дативом личне заменице мушког рода за треће лице.

Српски еквивалент је двочлана лична реченица са глаголским предикатом, а изостављени граматички субјекат *он* васпоставља се на основу облика перфекта модалног глагола.

Спојени предикатива и инфинитива у функцији предиката руских безличних реченица нису ретка синтаксичка појава. У прилог овоме наводимо следећи пример:

[...] и каждый раз воображал себе себя москвичом. [Ему] *Надо было только доучиться, найти работу в центре и снять с друзьями квартиру.* (T1, 1)

[...] i svaki put je umišljao da je Moskovljanin. *Bilo je potrebno samo da [on] završi fakultet, nađe posao u centru i iznajmi stan s prijateljima.* (T2, c8)

У наведеном примеру руска безлична реченица је у прошлом времену: *надо было доучиться*. Предикатив *надо* са обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола преведен је на српски безлично: *било је потребно*, али су делови предиката који су исказани у руском инфинитивима на српски језик преведени личним глаголским облицима: *да заврши, нађе, изнајми*. На основу употребљених глаголских облика може се закључити да је преводилац (исправно) васпоставио вршиоца радње у руској безличној реченици (*ему*), а затим га „сакрио“ у предикатима српског превода, али сакрио тако да се може лако наћи.

У руским безличним реченицама у којима је предикат именски и исказан предикативом и инфинитивом вршилац радње се васпоставља на основу ширег контекста и најчешће је у дативу. У анализираној грађи посведочени су примери безличних реченица са васпостављеним дативом личне заменице за треће лице женског и мушког рода. Преводни еквиваленти су српске двочлане, углавном непотпуне, реченице са личном заменицом за треће лице у функцији граматичког субјекта, најчешће изостављеног:

[Ей] *Можно было дожидаться его, он и сам бы сбегал.* (T1, 1)

Mogla ga je [она] sačekati, он би сам тркнуо. (T2, c17)

Илья толкнул дверь. [...] Постоял. [Ему] *Надо было идти дальше.* (T1, 1)

Ilija je gurnuo vrata. [...] *Trebalo je da [он] ide dalje.* (T2, c19)

Или [ему] *надо обходить все окрестные продуктовые?* (T1, 1)

Ili je bolje da [он] obiđe sve obližnje prodavnice? (T2, c17)

У одређеним случајевима, као у случају када је у саставу сложеног именског предиката употребљен предикатив *можно*, допуна у инфинитиву може бити изостављена:

Ничего, сегодня пускай заплачется. Сегодня [ему] *можно* [плакать]. (T1, 1)
 Dobro, neka se danas isplače. Danas [on] *može* [da plače]. (T2, c12)

У руском језику безличне реченице са изостављеним вршиоцем радње могу бити зависне реченице у оквиру зависносложених реченица. У истраживаном корпусу посведочен је пример зависне адвербијалне реченице која је безлична:

Чтобы [ему] *легче* всё вспомнить было. (T1, 1)
 Kako bi **mu** *bilo lakše da se set.* (T2, c13)

У наведеном примеру српска реченица је такође безлична, а индиректни објекат исказан је обликом датива личне заменице за треће лице.

4.3. Предикат исказан инфинитивом

Предикат руске безличне реченице може бити и у облику инфинитива, дакле, без предикатива. Реченице са самосталним инфинитивом у функцији предиката спадају у посебну врсту руских једночланих реченица док се у српском језику инфинитив веома ретко налази у функцији простог глаголског предиката. Погледајмо примере посведочене у истраживаној грађи:

Зачем [ему] *тратиться* на чебурек, когда скоро мамыны щи горячие? (T1, 1)
 Zašto *da* [on] *troši* na pirošku s mesom, kada će uskoro jesti mamin vruć šči? (T2, c11)

У српском језику је уместо безличне, тј. инфинитивне реченице употребљена лична, двочлана реченица, док је инфинитив преведен конструкцијом *да*+презент.

Логички субјекат у руским реченицама изражен је обликом датива, док се у српском језику најчешће ради о номинативу у функцији граматичког субјекта који се често изоставља:

Только живым вернись, только здоровым. Да [тебе] *хоть рисовать*, ладно с тобой, иди уж! (T1, 1)
 Samo se vrati živ i zdrav. [Ti] *Možeš i da crtaš*, ma dobro, idi već jednom! (T2, c17)

А я около пяти, наверное, к ней стучусь... В мясной шла. Думала, может ей *захватить* [мне] чего. (T1, 1)
 А ја сам јој кучила, mislim, oko pet... U mesaru sam išla. Mislila sam možda nešto *da* јој *uzmet.* (T2, c18)

У истраживаном корпусу посведочен је пример руске безличне реченице која представља зависну реченицу у саставу зависносложене, а у српском преводу је руски инфинитив уместо конструкцијом *да*+презент у функцији предиката преведен обликом трећег лица множине футура:

Потом они – потные, тощие – пили жадно по очереди оранжевое колбочее, и смотрели друг на друга, не зная, как [им] *дальше жить.* (T1, 1)
 Naizmenično su, oznojeni i prazni, pili gaziranu pomorandžu i gledali jedno drugo, ne znajući kako *će* [oni] *dalje živeti.* (T2, c15)

Вршилац радње се у обема реченицама може васпоставити на основу контекста: у руској реченици је реч о индиректном објекту исказаном дативом, а у српском језику је у питању граматички субјекат у номинативу.

Не тако честа појава у руском језику је употреба безличног облика помоћног глагола *быть* у прошлом времену средњег рода као граматичко одређење категорије времена уз инфинитив у функцији предиката безличне реченице:

[...] Иљја видел в ней вездé то́лько то, чегó издалекá, из по́езда [*Илье*] *бы́ло не разглядéть*: ментóв. (Т1, 1)

[...] Ија је svuda у njoj видео само оно што издалека, из voза [Ија] *nije mogao da vidi*: pandure. (Т2, с8)

У српском језику реченица је и у овом случају непотпуна, двочлана са сложеним глаголским предикатом, односно са конструкцијом *да*+презент што представља алтернативу за инфинитив. У наведеном примеру вршилац радње је у руском језику у дативу, у српском језику је у номинативу, и васпостављен је на основу контекста.

Дакле, у наведеној руској реченици предикат је глаголски: изражен је обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола *быть* и негираним инфинитивом, док се вршилац радње васпоставља на основу претходне просте реченице и представља датив властитог имена.

Реченица на српском језику је и у овом случају лична, двочлана, са остављеним граматичким субјектом који се такође може васпоставити: *Иља*.

У *Тексту* Глуховског налази се и пример употребе инфинитивне реченице са глаголом *плевáть* уз обавезну употребу индиректног објекта у дативу који се у наведеном примеру васпоставља на основу претходне реченице:

Хóдит она́ мýмо негó кáждый день – и [*ей*] *плевáть*. (Т1, 1)

Prolazi ona pored njega svaki dan – i *nije je briga*. (Т2, с14)

Иако се за овај руски глагол у *Речнику* предлажу преводни еквиваленти у виду глагола (*не*) *марити*, *фућкати*, наводе се и примери *баи (за) брига*, *баи (ме) брига* (РСР, 1998: 556), а у наведеном примеру употребљен је такође безлични еквивалент *није је брига*.

Да резимирам: безличне реченице у руском језику могу у својој структури имати логички субјекат, најчешће у дативу, који не мора увек бити исказан, али се може васпоставити на основу ширег контекста по чему ове реченице разликујемо од безличних реченица које нису проширене детерминатором. Вршилац радње у руским безличним реченицама, осим дативом без предлога, може бити изражен генитивом са или без предлога, инструменталом, а посведочени су и примери директног објекта у акузативу без предлога.

Док се руске безличне реченице без логичког субјекта на српски језик најчешће преводе такође безличним реченицама, за руске безличне реченице са логичким субјектом, био он исказан или не, у српском језику најчешће налазимо преводне еквиваленте у виду двочланих личних потпуних или непотпуних реченица.

Истраживање је потврдило постојање извесног одступања од уочених правилности: безличне реченице се у функцији српских преводних еквивале-

ната могу појавити и у случајевима када су руске безличне реченице проширене субјекатским детерминатором, исказаним или неисказаним. Углавном је реч о посебним синтагмама са глаголима који су стилски маркирани. Ипак, и у овим случајевима често постоји алтернативна могућност превода у виду двочлане субјекатско-предикатске реченице.

Претпоставља се да је важно правити (не баш увек) јасну разлику између руских безличних реченица које у својој структури немају вршиоца радње, тачније: између реченица које нису проширене субјекатским детерминатором и безличних реченица које имају вршиоца радње али у којима је он изостављен. Ова разлика свакако може бити оправдана сличношћу која постоји међу руским безличним реченицама са исказаним и неисказаним вршиоцем радње, како у структури самих реченица тако и у њиховим српским преводним еквивалентима.

Даље истраживање може показати у којој мери и на који начин лексичко значење предикатива и глагола може утицати на израженост или неизраженост, односно: постојање или непостојање логичког субјекта у руским безличним реченицама што би свакако додатно појаснило ову важну синтаксичку специфичност и пружио преводиоцима нове могућности и алтернативе за тачнији, јаснији и, свакако, још бољи превод.

5. Литература

5.1. Извори

T1 – Дмитрий Глуховский. *Текст*. <https://sr.bookmate.com/books/VosjsT7V> (31.08.2021.)

T2 – Dmitrij Gluhovski (2019). *Текст*. Превод Војане Станковић. Београд: Dereta.

5.2. Речници

РСР (1998). *Руско-српски речник*. У ред. Богољуба Станковића. Нови Сад: Будућност, Нови Сад; Матица српска, Москва: Русский язык.

5.3. Литература

Вељковић, М. (2013) *Руске речи есть и нет у егзистенцијалним реченицама и њихови српски еквиваленти*, *Philologia Mediana*, година V, број 5. (393-402).

Маројевић (2001). Радмило Мароевич. *Русская грамматика: Сопоставительная грамматика русского и сербского языков с историческими комментариями. Том II. Морфология глагола. Синтаксис. Теория перевода*. Москва — Белград.

GRJ (1960). *Грамматика русского языка. Том II. Синтаксис. Часть вторая*. Академия наук СССР. Институт русского языка. Москва.

Маројевић (1994). Маројевић, R. *Gramatika ruskog jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd. (četvrto izdanje).

- Piper i sar. (2005) Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Ј. и Тошковић, Б. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. У редакцији академика Милке Ивић. Институт за српски језик САНУ. Београдска књига. Матица Српска. Београд.
- RG (2005). *Русская грамматика. Том II*. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Москва, (1980).

Maја Veljković

IMPERSONAL SENTENCES IN RUSSIAN AND ITS ALTERNATIVES IN SERBIAN TRANSLATION

Summary

Impersonal sentences in the Russian language can have a logical subject in their structure, most often in the dative, which does not always have to be expressed, but can be established on the basis of a broader context, which distinguishes these sentences from impersonal sentences that are not extended by the determinant. The performer in Russian impersonal sentences, except for the dative without a preposition, can be expressed by a genitive with or without a preposition, an instrumental, and there are also examples of a direct object in the accusative without a preposition.

While Russian impersonal sentences without a logical subject are most often translated into impersonal sentences, for Russian impersonal sentences with a logical subject, whether expressed or not, in Serbian we usually find translation equivalents in the form of two-part personal complete or incomplete sentences.

The research confirmed the existence of a certain deviation from the observed regularities: impersonal sentences as a function of Serbian translation equivalents can also appear in cases when Russian impersonal sentences are extended by a subject determinant, expressed or unspoken. These are mostly special phrases with verbs that are stylistically marked. However, even in these cases, there is often an alternative possibility of translation in the form of a subject-predicate sentence.

It is assumed that it is important to make (not always) a clear distinction between Russian impersonal sentences that do not have a performer in their structure, more precisely: between sentences that are not expanded by a subject determinant and impersonal sentences that have a performer but in which it is omitted. This difference can certainly be justified by the similarity that exists between Russian impersonal sentences with the expressed and unexpressed performer, both in the structure of the sentences themselves and in their Serbian translation equivalents.

Further research can show to what extent and in what way the lexical meaning of predicates and verbs can affect expressiveness or inexpressiveness, in other words: existence or non-existence of a logical subject in Russian impersonal sentences which would certainly further clarify this important syntactic specificity and provide translators with new possibilities and alternatives for a more accurate, clearer and, of course, even better translation.

mveljkovic@mail.ru